

Na izvestan način ostala je jedna praznina, jer su nedovoljno prikazani prihvat i prevoženje srpske vojske sa obale Jadranskog mora na ostrvo Krk i svi oni problemi koji su pratili tu operaciju. Jer u tom periodu od tri meseca stradalo je mnogo ljudi, a saveznici su i tu uspoljili svoje osnovne slabosti. No, to ni u kom slučaju, s obzirom na sam cilj monografije, ne osiromašuje ovo naučno i popularno delo, jer se u jednom ovakvom sklopu knjige i nije moglo dati više. Autor je ostao do kraja dosledan stavu »unositi svetlost naučne istine u događaje prošlosti, znači služiti sadašnjosti« kojim je, inače, i započeo svoje delo.

Miloje Pršić

*MIRA KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Socijalne prilike i klasna borba u Vinkovcima međuratnog razdoblja, Vinkovci 1979.**

U izdanju Samoupravne interesne zajednice kulture općine Vinkovci objavljena je ova knjiga kao peti svezak serije »Slavonsko nasljeđe«, s podnaslovom »Prilozi za monografiju«. Okosnicu knjige predstavlja Kronologija razvoja proizvodnih snaga i klasnih borbi u Vinkovcima između dva rata, koja je rađena posebno u tu svrhu, te četiri manja priloga: Položaj radnika u Bohnovoj ciglani u Vinkovcima u međuratnom razdoblju, Tvornica Ferolim i njeno radništvo, Tvornica koža Marton i njeno radništvo do oslobođenja zemlje, i Položaj tekstilnih radnika u Vinkovcima između dva rata, od kojih su prva dva već prije objavljena u zbornicima Historijskog instituta Slavonije i Baranje iz Slav. Broda. Kraći uvod o historijskom razvoju Vinkovaca od rimske *Cibalae* do stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca napisao je Josip Bainac. Knjiga je ilustrirana s dvadesetak likovnih priloga (fotografije tvornica, postrojenja, grupa radnika, reklamnih prospekata i faksimila dokumenata) od kojih su neki, na žalost, vrlo slabe kvalitete, a faksimili gotovo nečitljivi.

Zasnovana, uglavnom, na arhivskoj građi i lokalnoj štampi, jer ostalih izvora za tu problematiku, a pogotovo radova, nema, knjiga obrađuje socijalno-ekonomsku osnovu radničkog pokreta. U pojedinim prilogima obrađen je razvoj proizvodnih sredstava, položaj i borba radnika za poboljšanje svog položaja, te politika građanskih vlasti prema radničkoj klasi. Politička borba radničke klase, organizacija i rad Komunističke partije i SKOJ-a ovdje su samo marginalno dotaknuti, čini nam se manje zbog nedostatka vremena, a više zbog orijentacije autorice, koja i u nekim drugim radovima ostaje kod svoje osnovne problematike — analize socijalnih prilika. Šteta što još nisu obrađeni željeznički čvor i mlinarska industrija. S obzirom da Vinkovci u toj problematici i za to razdoblje nemaju gotovo ništa, i ovakva nepotpuna obrada predstavlja mnogo.

* Na knjizi, doduše, stoji 1977. kao godina izdanja, ali se na kraju navodi da je tisak dovršen u kolovozu 1979.

Iz najopsežnijeg rada — Kronike... vidimo osnovni razvoj radničke klase u međuratnom razdoblju u gradiću od desetak tisuća stanovnika koji prije prvoga svjetskog rata ni nije bio grad već veće slavonsko selo. Doduše, to se selo razvilo u značajan željeznički čvor, u kojem se ukrštalo nekoliko željezničkih pruga — od Osijeka, Vinkovaca, Županje i Brčkog i, naravno, Zagreba i Beograda. To je omogućilo da Vinkovci postanu značajan tranzitni i trgovački centar, posebno za poljoprivredne proizvode i slavonsku hrastovinu. Prema popisu iz 1921, u Vinkovcima je bilo 10.160 stanovnika, a 10 godina kasnije 13.267, od toga 39,3% radnika zajedno s članovima porodica, 25,0% namještenika, uključujući i stalno zaposlene željezničare, 6,5% seljaka i 28,6% građana raznih zanimanja. Usprkos nedovoljno razvijenoj industriji (uglavnom mlinovi, ciglane i manje tekstilne tvornice), Vinkovci su imali relativno mnogo radnika. Oko sredine 1936. bilo je 1620 socijalno osiguranih radnika i 813 radnica, ukupno 2433, što je relativno velik broj za gradić od 15.000 stanovnika.

Iz navedenih naslova vidimo o kakvim je industrijskim objektima riječ u Vinkovcima. Najveći je bio Bohnova ciglana, koja se započela graditi 1921, a proširena je 1924, sa 450 radnika u punoj sezoni i u vrijeme konjunktura. Zatim slijedi Ferolim (tvornica poljoprivrednih alata, limenih peći i štednjaka), osnovana 1922, sa oko 150 radnika, kožara sa 70 radnika i 4 manje tekstilne tvornice sa oko 150 radnika, kao i nekoliko privatnih mlinova i ciglana. Prema tome vidimo da je riječ o manjim objektima koji su, uglavnom, zapošljavali nekvalificiranu radnu snagu, često i djecu, pogotovo u vrijeme sezone.

Radovi Mire Kolar-Dimitrijević o tim malim vinkovačkim tvornicama ilustriraju opću tezu o zaostalosti kapitalističkog poretka stare Jugoslavije, koji je više profita ostvarivao bezdušnom eksploatacijom radne snage, a manje veličinom uloženog kapitala i modernizacijom proizvodnje. To su radili i tako krupni kapitalisti kao što su bili braća Bohn, najveći proizvođači građevinskog materijala na Balkanu, koji su imali pet velikih ciglana u Kikindi i okolnim mjestima. Njihova nova ciglana u Vinkovcima bila je 1938. osigurana na nešto manje od 10 milijuna, a iste je godine proizvela robe u vrijednosti od 5,5 milijuna dinara. Od toga je za plaće radnicima i službenicima utrošeno oko 1,8 milijuna, ili 33%. Za porez i ostalo (pretpostavljamo i za materijalne troškove od kojih su najznačajniji gorivo, struja, voda i dr., iako autorica decidirano ne navodi) utrošeno je nešto manje od pola milijuna dinara, što znači da je vlasnicima ostalo više od 2 milijuna dinara zarade. To je vrlo velik profit, pa makar od njega odbili još i materijalne troškove, a ne samo prostu reprodukciju. Usprkos tome vlasnici su vrlo malo ulagali za unapređenje proizvodnje, a za poboljšanje uvjeta rada i života radnika, posebno samaca koji su stanovali u barakama, gotovo ništa. O tome najbolje svjedoče brojni sukobi zbog neplaćenog prekovremenog i noćnog rada, rada nedjeljom i sl.

Iz tih rasprava, kao i iz Kronike... vidi se bezuspješnost borbe radničke klase Vinkovaca za poboljšanje svoga ekonomskog položaja. Ta je borba u prvom periodu nove države (1919—1920) bila na izgled perspektivna, da bi u vrijeme stabilizacije kapitalizma (do 1929) naglo splasnula, a u razdoblju velike ekonomske krize gotovo se svela na borbu za goli opstanak, koja se često završavala bijegom na selo da bi se kako-tako preživjelo. U prikazu te borbe autorica veliku pažnju posvećuje politici gradske uprave prema radnicima i siromašnim slojevima uopće. U vrijeme krize, ta se politika u biti svela na sufinanciranje radničke kuhinje sredstvima koja su malokad prelazila mjesečnu plaću gradonačelnika. To ni tada,

a ni prije ni kasnije, i nije bila nekakva radnička politika, već zapravo sirotinjska politika. Ona je ovisila više o dobroj volji pojedinih gradonačelnika, o njihovoj svijesti, nego o nekim općim društvenim principima. Što se, uostalom, moglo očekivati od građanske vlasti, nego da sprečava ono najgore, što je radalo revolt, pa i mogući otpor. Prikaz toga stanja vrlo je plastično dan u ovoj knjizi.

Zlatko Čepo